

Een land waar de tien geboden niet gelden

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Adam Hochschild, *De geest van Leopold II en de plundering van de Congo*. Meulenhoff, Amsterdam, 1998, 352 pp.

Jaren geleden las Adam Hochschild in een voetnoot een verwijzing naar Mark Twain. Die zou, aldus de voetnoot, hebben deelgenomen aan een wereldwijde campagne tegen slavernij in Congo, een praktijk die vijf tot acht miljoen levens had geëist. Hochschild was verbijsterd. Hij schreef al geruime tijd over mensenrechten, maar had nooit eerder over Congo gehoord en al evenmin over een campagne van die omvang. En dus begon hij te lezen. Het resultaat is zijn zopas in het Engels en het Nederlands verschenen aanklacht tegen het ‘terreurbewind’ in het Congo van het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De ondertitel in het Engels geeft aan dat hij het niet enkel over de ‘plundering’ van Congo wil hebben, maar ook over wat hij de eerste belangrijke mensenrechtenbeweging van deze eeuw noemt.

Hochschild kent zijn vak. Hij is niet alleen historicus, maar ook stichter van *Mother Jones*, wellicht het meest onconventionele tijdschrift in de Verenigde Staten, dat er prat op gaat de goegemeente voortdurend tegen de haren in te strijken, onderzoeksjournalistiek op een professionele leest schoeit en machtsmisbruik deskundig te lijf gaat.

De eerlijkheid gebiedt nochtans te zeggen dat *De geest van Leopold II en de plundering van de Congo* in zekere zin een overbodig boek is. Wat nieuw is voor Hochschild is hier intussen reeds lang bekend. Nieuwe archieven worden niet aangeboord en nieuwe gegevens staan er dan ook niet in. Onder het pseudoniem A.M. Delathuy schreef de thans gepensioneerde diplomaat Jules Marchal iets meer dan tien jaar geleden hét standaardwerk over die wereldwijde campagne tegen de gruwelen in de Congostaat (*E.D. Morel tegen Leopold II en de Kongostaat*, uitg. Epo). Delathuy en met hem andere auteurs hebben, zeker voor een Belgisch publiek, de werkelijkheid achter het patriottische discours over het Belgisch kolonialisme al lang doorprikt.

Het lijkt er overigens op dat deze Nederlandstalige editie vooral een lezerspubliek in Nederland beoogt, waar de Congo-perikelen minder bekend zijn. Dat kan verklaren waarom de uitgever stelselmatig alle geldelijke bedragen in gulden voorrekent, systematisch alle Franse tituluur in het Nederlands omzet (wat in boeken over dit onderwerp vreemd aandoet) en blijkbaar niet weet dat dit Centraal-Afrikaanse land in het Nederlands al lang niet meer “de” Congo wordt genoemd.

Maar het is niettemin geen waardeloos boek. Het is vlot leesbaar en doet erg Amerikaans aan. De macabere becijfering van het dodental onder de Afrikaanse bevolking wisselt af met interpretaties van de seksuele angsten van Leopolds ontdekkingsreiziger Henry Morton Stanley en de familiale problemen van Leopold II (‘hij kwam als kind liefde te kort’) worden er gekoppeld aan zijn koloniale ambities (‘een emotioneel substituut’). Typisch Amerikaans is de centrale rol van de individuele personages, hun kleine kanten en hun grote berekeningen, waaraan het hele verhaal

wordt opgehangen. Om het geheel vlot aan elkaar te laten sluiten, doet Hochschild daar waar concrete gegevens ontbreken, een beroep op enigszins geromantiseerde scènes (die hij overigens ook zo voorstelt).

In een sneltreinvaart wordt de lezer meegesleurd van het zestiende eeuwse Congo dat onder koning Affonso I een gecentraliseerde en ontwikkelde staat was, doorheen de koloniale expansie van België en de tol die hiervoor betaald werd, waarna de lezer uiteindelijk belandt bij de overname door België van Leopolds kolonie en bij het einde van de anti-Congolese campagne van Leopolds aartsvijand E.D. Morel.

Dat is meteen ook de kracht van dit boek. Het zal de lezer misschien meer aanspreken dan de wat streng aandoende boeken van Delathuy en anderen en aldus die weinig fraaie episode in de Belgische geschiedenis mee helpen behoeden voor hagiografische rechtvaardiging.

Het is immers onmiskenbaar dat de koloniale erfenis die België in 1908 te beurt viel, een beladen voorgeschiedenis had. Zuid-Afrika's bekendste romanière, Nadine Gordimer, omschreef die als "Leopolds holocaust onder de Congolese bevolking". Aan de hand van mémoires van koloniale deelnemers en van (de enkele zeldzame rechtstreekse) Congolese getuigen beschrijft Hochschild hoe de Congolese bevolking zelf Leopolds strooptochten naar ivoor en rubber moet ervaren hebben. Het beeld van Leopolds medewerkers van het eerste uur is ontluisterend. Zo wordt Stanley achtereenvolgens als een fantast met een vrouwenfobie geportretteerd, een deserteur en een opportunist. Het boek schetst de willekeur van de twee eerste decennia van het koloniale bestuur en de machtswellust van sommige koloniale ambtenaren, die lange tijd ongestraft bleef. Congo Vrijstaat was, aldus Hochschild, een land 'waar de tien geboden niet gelden'.

George Washington Williams was de eerste belangrijke andersdenkende. Hij was een zwarte dominee die met zijn boek over de zwarte bevolking van Amerika, een pioniersrol heeft gespeeld onder historici door de geschiedenis van een machteloze bevolking te baseren op hun eigen verhaal. Een bezoek aan Congo leverde in 1891 een open brief op aan Leopold II waarin hij zijn afschuw neerschrijft voor wat hij aanvankelijk gedacht had een filantropisch paradijs te zijn. De brief veroorzaakte opschudding in de Verenigde Staten, dat als eerste Leopolds kolonie had erkend, maar ook in het Belgische parlement.

Toch zou het nog jaren duren eer het protest in België enige omvang kreeg. Dat was bovendien enkel mogelijk geworden omdat enkele Britten onder leiding van E.D. Morel een mondiale campagne hadden opgezet tegen het bewind van Leopold. Hochschild situeert de campagne van Morel en zijn medestanders zeer goed in de traditie van de grote Britse humanitaire campagnes, die eerder reeds aanstoot had genomen aan de afslachting van de Bulgaren en Armeniërs in het negentiende eeuwse Turkije, en in de gelijktijdige Amerikaanse antislavernijbeweging.

Waarom, vraagt Hochschild zich af, pikte Morel precies Congo uit als doelwit? Het koloniale beleid van andere staten was soms even onmenselijk of zelfs nog erger, zoals de slachtingen in Duits Zuidwest-Afrika (het huidige Namibië), de Franse plundering van equatoriaal Afrika of de Amerikaanse oorlog in de Filippijnen. Hochschild concludeert dat het succes van Morels campagne tegen Congo te maken heeft met het feit dat hij het kolonialisme als dusdanig niet

bekritiseerde. Morel was een typische Brit van zijn tijd, die in de vaste overtuiging verkeerden dat het verbeteren van het lot der onderdrukten goed was voor de vrijhandel. Een betere behandeling van koloniale onderdanen zou de commerciële belangen van Groot-Brittannië bevorderen.

In zekere zin geeft Hochschild de toenmalige, door Leopold bezoldigde, critici van Morel dus gelijk. Deze hebben steeds staande gehouden dat Morels campagne ingegeven was door jaloersheid vanwege de overige Europese koloniale mogendheden. Leden van de heersende kringen in Engeland, zo schrijft Hochschild, konden zijn kruistocht steunen zonder het gevoel te hebben dat hun eigen belangen werden bedreigd. Toen Morel echter het principe begon te verdedigen dat ook de plaatselijke bevolking recht had op land en op de vruchten van hun oogst, keerde Engeland zich stilaan af van Morel en zijn medestanders.

In zijn verhaal ziet Hochschild nochtans enkele cruciale passages over het hoofd. Door Leopold II als een unieke vorm van het kwade voor te stellen, verwaarloost hij de cruciale beïnvloeding van Leopold door zijn vader, die aan zijn zoon de koloniale virus had meegegeven. Weliswaar minder systematisch dan zijn zoon, maar ook België's eerste koning had onverdroten gezocht naar een kolonie. Hij deed dat niet zozeer uit hebzucht, ook al was dat de mening van vele tijdgenoten. De beweegreden was dynastiek.

Van bij het begin zag Leopold de Onafhankelijke Congostaat als een zich zelfbedruipende staat die de Belgische Coburgs in staat moest stellen hun beleid van dynastieke autonomie en machtsuitbreiding, begonnen onder Leopold I, voort te zetten. Net zoals België een springplank was voor de huwelijkspolitiek van Leopold I, was Congo de springplank voor Leopold II om de macht van het huis Coburg in Europa te versterken en uit te breiden.

Door zich te concentreren op de financiële afwikkeling van de koloniale erfenis na Leopolds dood, mist Hochschild ook een veel belangrijker, maar minder bekende, episode in de afwikkeling van de koloniale erfenis. Toen het Leopold II in maart 1906 duidelijk was geworden dat hij zijn kolonie goedschiks of kwaadschiks aan België zou moeten overdragen, trok hij zich maandenlang in Zuid-Frankrijk terug. Daar ontwierp hij een plan waardoor zijn financiële belangen (en die van de Coburgs) nooit onder de bevoegdheid zouden vallen van de Congolese of Belgische wetgeving. Kort samengevat kwam zijn plan erop neer dat de exploitatierechten van de Congolese bodemrijksdommen die bij overname in handen zouden zijn gekomen van de Belgische staat, onttrokken werden aan elke politieke controle, door ze onder te brengen in maatschappijen waarin hijzelf financiële belangen had. In minder dan een week werden daartoe drie nieuwe ondernemingen opgericht, waaronder de Union Minière. De aanwezigheid van de Société Générale alsook die van buitenlandse kapitaalgroepen zou erover waken dat geen enkele Belgische regering het ooit zou aandurven om tegen dit schema te protesteren.

Leopold heeft op dit punt postuum gelijk gekregen. Na zijn dood verdwenen de meest afzichtelijke aspecten van het koloniale bewind. De kolonie zelf verdween ook grotendeels uit de belangstelling, want het beleid bestond decennia lang uit weinig meer dan de ondersteuning van de grote financiële en industriële ondernemingen in het land. Totdat er een crisis opdook die iedereen dan uiteraard bij verrassing overviel. In dat laatste is er sedertdien weinig veranderd.

(De Standaard der Letteren, 24 september 1998)